

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Félelem, hatalom és politika Marlene Streeruwitz
válogatott prózaműveiben**

Csorba Anett

Témavezető: Dr. habil. Horváth Andrea

DEBRECENI EGYETEM

Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2023

Célkitűzések

Az értekezés Marlene Streeruwitz osztrák kortárs író elméleti és irodalmi munkásságával foglalkozik. Célja, hogy az író korai alkotói szakaszában írt prózaművei alapján megvizsgálja azon szövegeket, melyekben a kritikus feminista hang („félelem”), a társadalomkritikus szemlélet („hatalom”), valamint a történelem és politika közötti határkeresés („politika”) kérdése kerül középpontba. Mivel az értekezés csupán az író korai irodalmi munkásságával hivatott részletesebben foglalkozni, így az elemzés tárgyát az alábbi prózaművek képezik: *Verführungen. 3 Folge Frauenjahre.* (1996), *Nachwelt. Ein Reisebericht.* (1999) és *Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel.* (2004). A választás azért esett erre a három prózaműre, mert ezekben jelennek meg explicit az értekezés címében is taglalt elemzési szempontok. Streeruwitz a félelem, hatalom és politika kapcsolatrendszeréről elsőként az 1997-ben megjelent *Sein. Und Schein. Und Erscheinen.* című vitairatában, majd az 1998-ban kiadott *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen.* című értekezésében írt részletekbe menően. Mivel Streeruwitz a vitairatokkal prózaművei elméleti alapját alkotta meg, így a két vitairat szoros olvasata és részletes ismertetése elengedhetetlennek bizonyult az értekezés elméleti fejezeteiben.

Az értekezés három fő részből áll. Az első rész Marlene Streeruwitz szépirodalmi alkotásainak elméleti alapjait hivatott bemutatni, azokat a két vitairat tézisei alapján meghatározni és konkretizálni. Az értekezés második része a regények elemzésével foglalkozik. Az elemzések fő szempontjait az értekezés címében is említett három nagy tematikus egység alkotja. Az értekezés harmadik és egyben utolsó része a konklúzió. Itt nemcsak az elméleti fejezetek legfontosabb téziseit foglalom össze, hanem a regényelemzések főbb következtetéseit is. Ez a fejezet azt a célt szolgálja, hogy bemutassa Marlene Streeruwitz írásról, irodalomról és identitásról alkotott elméleteit vitairatain és prózaművein keresztül.

Korpusz és módszerek

Az értekezés első fejezete Marlene Streeruwitz *Sein. Und Schein. Und Erscheinen.* (1997) valamint *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen.* (1998) című vitairataira fókuszál. A vitairatok szövegközeli módon kerülnek elemzésre. Marlene Streeruwitz Hélène Cixous női íráselméletét vette alapul és dolgozta át, melyből végül saját feminista irodalomelméletét alkotta meg. Ezt az új, egyéni megközelítést hivatott bemutatni és elmagyarázni a két vitairat és ezáltal az elméleti fejezet is. A vitairatok értelmezésére szánt teoretikus fejezet részletekbe menően magyarázza az elméleti szövegek prózaművekre

gyakorolt hatását, így ez a szegmens kifejezetten nagy hangsúlyt fektet a vitairatok formai és nyelvi strukturáltságának részletes elemzésére is.

Szorosan kapcsolódva az első fejezet végső következtetéseihez a második elméleti fejezet már az író irodalmának politikai vonatkozásait is vizsgálja. Az alapfeltevés az, hogy Marlene Streeruwitz esetében irodalom és politika egymástól elválaszthatatlan entitásként jelennek meg. Annak érdekében, hogy ez egyértelműen kiderüljön a fejezet nemcsak az író elméleti írásait veszi alapul, hanem társadalomkritikai írásait, illetve a témához kapcsolódó releváns interjúkat is. Az első két elméleti fejezet célja tehát az, hogy átfogó és egyértelmű képet alkosson a streeruwitz-i feminista irodalomra jellemző komplex elméleti háttérrel.

A harmadik fejezettől kezdve a regényelemzések kerülnek fókuszba. Az első regényelemzés Streeruwitz *Verführungen. 3. Folge Frauenjahre*. (1996) című prózáját veszi alapul. A domináns elemzési szempont itt elsősorban az olyan dichotómiák felderítése, mint a nőiség-férfiasság problematikája vagy a nemi szerepek ábrázolása. A félelem fogalma, mely értekezésem számára kulcsfontosságú, centrális szerepet játszik a műben. A félelem főként a tradicionális nemi szerepekkel való azonosulás során kerül előtérbe, mely az író szerint nemcsak a női-férfi identitás kialakulására van hatással, hanem a nyelvi kifejezőeszközök gazdagságára is. Ez a nők esetében főként némasághoz, hallgatáshoz vezet. Streeruwitz állítása szerint a félelem okozza a nemek közötti társadalmi egyenlőtlenséget. A patriarchátus kritikája, mely a félelmet eszközként használja a nemi szerepek determinálásához, hatalmának fenntartásához, a regény egyik legfajsúlyosabb témája.

A negyedik fejezet Marlene Streeruwitz *Nachwelt. Ein Reisebericht*. (1999) című regényével foglalkozik. Fő témája Ausztria nemzetiszocialista múltja, annak kritikája. A regény azonban nemcsak Ausztria történelmi és politikai múltjára fókuszál, hanem kritikával illet más regnáló politikai nagyhatalmakat is, különös tekintettel Amerikára. A jelenkori zsidóság helyzete, valamint Amerika migrációs politikája így szintén gyakran előtérbe kerül a regényben. Ebből kifolyólag a *Nachwelt* esetén a következő elemzési szempontok váltak relevánssá: Ausztria történelmi múltja, az amerikai kultúra és migrációs politika, illetve az identitás és asszimiláció kérdése. Az identitáskeresés problematikája, mely nemcsak az Amerikába kivándorolt zsidóság szemszögéből jelenik meg a regényben, a nőiség szempontjából is fontos szerepet játszik. Ezt a komplex témakört elsősorban a biográfia műfaji dekonstrukciójával járja körbe az író.

Az ötödik fejezet az osztrák író *Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel*. (2004) című regényével foglalkozik. A fejezet nagy hangsúlyt fektet a műben felbukkanó karakterek jellemzésére, különös tekintettel a közöttük fennálló hatalmi viszonyok felderítésére. A nemek

közötti hatalmi harcok, a posztfeminizmus kritikája, valamint az áldozati narratíva megkérdőjelezése alkotják a regény legfontosabb témáit.

Az értekezés felépítése

1. Marlene Streeruwitz *feminista poétikája*

Az *Écriture féminine*, azaz a női írás elmélete kiemelten fontos szerepet játszik Marlene Streeruwitz feminista poétikájában. Részletesen foglalkozik az állandó identitáskeresésben lévő női szubjektummal, valamint az írás és a test összefonódó viszonyával. Az *Écriture féminine* elmélete Hélène Cixous munkásságára vezethető vissza. Cixous intenzív dialógust folytatott olyan filozófiai és pszichoanalitikus koncepciókkal, melyeken keresztül rámutathatott az uralkodó diskurzusokban fellelhető sztereotípiákra és patriarchális hagyományokra. Streeruwitz az *Écriture féminine* írásművészetét felhasználva és az elnyomott női hangot megszólaltatva a hétköznapi, egyszerű nők életét mutatja be prózáiban. Feltevése az, hogy a Nőnek ahhoz, hogy igazán önmaga lehessen, fel kell hagynia minden olyan dologgal, amit eddig a patriarchális rendszer diktált neki. A Nőnek meg kell teremtenie saját nyelvét és ez által saját identitását ahhoz, hogy kiteljesedhessen.

Streeruwitz a szintaxis és grammatika szabályait is teljesen felrúgva próbálja a női nyelvtelenséget műveiben tartalmilag és formailag is kifejezésre juttatni. Ezt a célt szolgálja a prózaműveiben és vitairataiban is előszeretettel használt írásjelek eltúlzott használata. A pont ugyanis megtöri a mondatokat, megszünteti az egyértelműséget, továbbá annak a helyét is jelöli Streeruwitz szövegeiben, ami már az elmondhatatlanság és kifejezhetetlenség kategóriájába tartozik. Az a bizonyos kimond(hat)atlan („das Unsagbare“), melyet antihősei oly sok sikertelen próbálkozás után mégis mindig ki akarnak mondani, Streeruwitz munkásságában a női szubjektivitás nemeziseként jelenik meg.

Marlene Streeruwitz *Sein. Und Schein. Und Erscheinen.* címet viselő vitairatának szövegét először az 1995/96-os téli szemeszter során adta elő a Tübingeni Egyetemen. A szöveg főleg azon témákat járja körül, melyek a női identitáshoz kapcsolódnak, így a vitairat jelentős része a Nő kulturális, politikai és társadalmi szférában betöltött szerepére kérdez rá, erős kritikai jelleggel. Streeruwitz szerint a patriarchizmus uralta mindenkori nyelv gátat szab a női identitás kibontakozásának. E nyelvről főként az 1998-ban kiadott *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen* című értekezésében olvashatunk. Streeruwitz részletesen kifejti gondolatait azokról a nők életére is nagy hatást gyakorló szférákról, melyek véleménye szerint

a patriarchális rendszer hatalmát erősítik. Ezek a szférák magukba foglalják a politikát, az intézményesített rendszereket, az írást, az irodalmat, a művészeteket.

2. A szerzőiség kérdése és a hatalom kritikája Marlene Streeruwitz irodalmában

Marlene Streeruwitz szövegeit a két vitairat alapján a következőképpen jellemezhetjük: (1) a „másságot” és a rende(ze)tlenséget nyomatékosítja a szövegeiben gyakorta feltűnő s egyben annak ritmust is adó írásjelek eltúlzott használata, (2) a rövid és szintaktikailag helytelen mondatok preferálása és a mellékmondatok hiánya, (3) az informális nyelv használata, valamint (4) a tudatfolyam technika. Ezen miatt a stílusjegyek miatt az író nő irodalmi és elméleti szövegei egyaránt nehezen befogadhatóak. Marlene Streeruwitz poétikáját összességében az elnyomó hagyományok ellen formai és tartalmi szinten is lázadó alkotásmód jellemzi.

Sein. Und Schein. Und Erscheinen. (1997) című vitairatában Streeruwitz külön kitér arra a problémára, hogy a nemek közötti egyenlőtlenség nemcsak a hétköznapi magánszférában van jelen, hanem az irodalomban is gyakran megmutatkozik. Kritikájában megemlíti, hogy a női és férfi szerzők közötti lényeges különbség abban rejlik igazán, hogy míg a férfi írók műveikkel természetes úton és módon tudnak a patriarchális rendszerben érvényesülni, úgy a női írókról ugyanez már nem mondható el. Véleménye szerint a nők ezen a területen is kirekesztettnek számítanak, egészen pontosan a „másiknak”. Nemcsak íróként, hanem magánemberként is marginális pozícióba kerülnek. A női íróknak örökké azzal a nehézséggel kell megküzdeniük, hogy harcba kell szállniuk a férfival azért, hogy érvényesülni tudjanak. Az önreflexió és a belső hang megtalálása így az alkotói folyamat elengedhetetlen kellékévé kell, hogy váljon.

Marlene Streeruwitz szerint mindenki saját történetének írója. Alapfeltevése az, hogy az (irodalmi) szövegeket minden olvasó maga írja tovább. Ez a koncepció egy nagyon tág szövegértelmezésnek enged teret, melynek lényege abban rejlik, hogy a szöveg minden egyes újraolvasás alkalmával folyamatosan változik, bővül. Az író nő szövegeiben gyakorta alkalmazott eljárás éppen azt a másodlagos szerepet tölti be, hogy az olvasó a szöveg adott helyén maga írja tovább, egészítse ki az eseményeket. Streeruwitz ezáltal az olvasót is íróvá teszi, és társszerzőként tekint rá.

Streeruwitz szerint az írói lét egyik nagy dilemmája a politikai szerepvállalás kérdése. Mind az elhatárolódás, mind az elköteleződés a hatalomért vívott harc eszközévé tud válni. Véleménye szerint a politikai elköteleződés teljes elutasítása egyértelműen írói

láthatatlansághoz vezet: „Senki sem hall meg. Senki sem lát majd. És alig fognak olvasni.”¹
Nincs kiút és nincs jó döntés.

3. *Verführungen. 3. Folge Frauenjahre. (1996)*

A *Verführungen. 3. Folge Frauenjahre*. Marlene Streeruwitz első regénye, amely közvetlenül a két vitairat előtt jelent meg 1996-ban. A témaválasztást, a stílust és a regény nyelvi megformáltságát tekintve elmondható, hogy az író első prózaműve minden kétséget kizáróan a vitairatokban lefektetett tézisek mentén íródott. A regény ugyanis az *Écriture féminine* teljes megtestesülése, mind nyelvileg, mind formailag. Fő témáját tekintve a szöveget a hegemon maszkulinitás, az elnyomó hatalmak és a patriarchátus kritikájaként érdemes olvasni. Az elemzés így Streeruwitz szövegben megjelenő feminista kultúrkritikájára, a nemi dichotómiákra, a női(es)ség és anyaság szerepkörére, valamint a félelem fogalmára helyezi a hangsúlyt.

A regény főszereplője Helene Gebhardt, aki szűrőként funkcionál a történetben. Az ő szemszögén keresztül ismerhetjük meg az összes többi szereplőt, és ezáltal az ő benyomásai alapján ítélni meg az olvasó a regénybeli eseményeket. Mivel Helene az egyetlen, akinek szemén keresztül láthatunk, így maga az olvasó is belekényszerül az alárendelt női szerep átélésébe. A regénybeli férfi karakterekre kivétel nélkül egoizmus, előítéletesség és a női nem megértésének teljes elutasítása jellemző. Ezáltal Helene gyakran kérdőjelezi meg saját értékét a történetben, ami gyakorta fizikai fájdalomba, rosszullétbe és depresszióba dönti. Annak érdekében, hogy ezt a belső ürességet kompenzálja, irodalmi előadásokat látogat szabadidejében, valós önreflexióig azonban a regény egyetlen pillanatában sem jut el. Karaktere így közhelyessé válik, egyoldalú áldozattá, aki egyedül az anyaságban betöltött szerepén és csillapíthatatlan szerelmi vívódásain keresztül tudja csak definiálni magát.

Helene mellett megjelenik azonban egy másik női karakter is a történetben, Püppi, Helene fiatalkori barátnője. Élete Helenével párhuzamosan fut a regényben. Mind a két nő az egyedüllét okozta identitáskeresés labirintusából próbál kitörni. Püppi számára azonban a szórakozás és szerelmi kalandok fontosabbnak bizonyulnak, mint saját kislánya. A kisgyermeket így sokszor elhanyagolja, ő maga pedig végül öngyilkosságot követ el. Püppi hirtelen halála két különböző értelmezésre ad lehetőséget. Az első, hogy Marlene Streeruwitz ezáltal a patriarchátust szerette volna kritikával illetni, miszerint a nőkre csak eszközként

¹ Streeruwitz, Marlene (2011): Ankleben verboten! Die Theorie der Romane. In: Neue Rundschau, Beilage 122 (20.07.2011), H. 2, S. 193. [saját fordítás]

tekintő, elnyomó rendszer szó szerint a halálba taszítja a női nemet. A második lehetőség pedig az, hogy Streeruwitz ezáltal ítéletet mond a nők felett, és az anyaság szerepének elhanyagolását megbocsáthatatlan bűnnek tekinti. Értelmezésemben a második lehetőségre esett a választás. Az anyai szerep ugyanis egyértelműen erényként jelenik meg a szövegben, mely nemcsak a női identitás kialakulásában játszik fontos szerepet, hanem motivációként is jelen van Helene életében. A különbség a két női karakter között tehát az anyasághoz való viszonyulásukban rejlik.

A kérdés, hogy a gyermeknevelés és a családról való gondoskodás emberi természetből adódó ösztön-e vagy sokkal inkább egy, a nőkkel szemben a szocializáció során kialakult társadalmi elvárás, gyakorta visszatérő téma Streeruwitz műveiben, és ezáltal ebben a regényben is központi szerepet játszik. Helene legfontosabb szerepe abban rejlik, hogy az anyaság minden pozitív és negatív aspektusát explicit módon kifejezésre juttatja, és az olvasó számára megadja az átélés lehetőségét. A végső üzenet azonban egyértelmű: bár a gyermeknevelés gyakorta lemondásokkal jár az édesanya részéről, az azonban mégsem helyénvaló, hogy a nevelést exkluzív női feladatnak tekinti a társadalom.

A gyermeknevelés ellen szóló gondolatokat a nőnek és ezáltal az anyának is el kell fojtania magában, szavakkal azt nem mondhatja el, nem fejezheti ki. Az egyetlen nyelv, mely a nőknek ilyen esetben rendelkezésükre áll, a rosszullet állapota. Bár Marlene Streeruwitz már vitairataiban is kifejtette, hogy végső célja a nemek közötti bináris oppozíciók dekonstruálása lenne, mégis *Verführungen*. című regényével ezeket a dichotómiákat inkább csak megerősítette, mintsem lebontotta. A regényben megjelenő férfi karaktereket ugyanis egyértelműen negatív szemszögből ábrázolja, akik a tettes-áldozat viszonyból egyértelműen a tettes személyével azonosulnak azáltal, hogy sem a családra, sem pedig a gyermekekre nincsenek tekintettel. A nemi szerepek így csupán egy egyszerű fekete-fehér sémán keresztül kerültek bemutatásra a regényben. Így Streeruwitz végül nem érte el fő célját első prózaművével.

4. *Nachwelt. Ein Reisebericht. (1999)*

A *Nachwelt. Ein Reisebericht. (1999)* Marlene Streeruwitz harmadik regénye, amely két bécsi nő élettörténetét meséli el. Ez az első olyan regénye Streeruwitznak, melyben egy valós történelmi személy életével foglalkozik: Gustav és Alma Mahler leányával. A szövegben két idősíkon futnak a szálak: a jelenben, ahol a főszereplő, Margarethe életével ismerkedik meg az olvasó, és a múltban, mely Anna Mahler életútját hivatott az olvasónak elmesélni. Az, hogy Marlene Streeruwitz Anna Mahler életét választotta regénye tárgyául, nem a véletlen műve. Tudatosan esett rá a választása, hiszen Mahler élettörténete – akinek hazájából emigrálnia

kellett – lehetőséget adott Streeruwitznak arra is, hogy Ausztria háború utáni nemzedékével is foglalkozhasson. Az osztrák háborús emlékezet és a múlt traumáinak feldolgozása, annak jelenkori recepciója a regény fajsúlyos témái. *Nachwelt*. című prózája azonban nemcsak a múlt nagy kérdéseit feszegeti, hanem az életrajzírás ténszerűségeit is explicit megkérdőjelezi. Az emlékezet és trauma mellett így a regény arra a kérdésre is keresi a választ, hogyan lehetséges női életutakat az utókor számára hitelesen megörökíteni, azokat objektívan elmesélni, és amennyiben ez nem bizonyul lehetetlen feladatnak, úgy mégis milyen áron valósulhat meg mindez. Streeruwitz e kérdést az életrajzi műfaj kritikus megközelítésével válaszolja meg. Margarethe ugyanis a regény végén arra a megállapításra jut, hogy emberi életutak koherens ábrázolása, tehát maga az önéletrajzírás egy lehetetlen küldetés. Az önéletrajz bár implicit módon azt a tényt sugallja, hogy életutak objektív ábrázolása nem lehetetlen küldetés, ezt a feltevést azonban Streeruwitz egyértelműen megcáfolja, és sikeresen dekonstruálja a szövegben. Margarethe ugyanis számtalan interjúalannal találkozik a regényben. Történeteik hitelességét azonban egyrészt fenntartásokkal kezeli, másrészt ezeken a visszaemlékezéseken keresztül a valódi Anna Mahler életútját is megpróbálja objektíven rekonstruálni – sikertelenül. A regény végén így arra a megállapításra jut, hogy a biográfia csak a valóság elferdítéséhez vezet.

Bár a biográfia kritikája fontos szerepet játszik a műben, a múlt feldolgozásának módszerei és Ausztria háborús emlékezete, annak háború utáni nemzedéke szintén jelentős témákként jelennek meg a regényben. Streeruwitz kritikusan szemléli és közelíti meg a halálbüntetés kérdését, a migrációs politikát és a száműzetést Amerika-Ausztria történelmi kontextusában. Ausztria esetében az ország két leghíresebb kulturális városát – Bécsét és Salzburgot – emeli ki prózájában és csakúgy, mint a múltban, a jelenben is álszentséggel vádolja az említett helyszíneket. Streeruwitz szerint ugyanis a művészzel, a zenével, az irodalommal és a színházzal Ausztria elfedni igyekszik nemzetiszocialista múltját, és egy ártatlan nemzet képében próbál mutatkozni a jelenben. Ezáltal a háborús áldozatoknak nem nyílik lehetőségük beszélni a múlt traumáiról, hiszen az ellentmondana az idilli osztrák nemzeti képnek. Streeruwitz megpróbálja tehát regényében lerántani a leplet az elhallgatott múltból, és egyben olyan módszereket keres, melyek lehetővé teszik a múltból, emlékezetből és traumából való eredményes diskurzust. Ausztria mellett az amerikai politikai rendszert is kritikusan kommentálja prózájában.

5. *Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel. (2004)*

Marlene Streeruwitz *Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel.* című regénye 2004-ben jelent meg. Az író nő ismét egy női karaktert választott főszereplőjének és a cselekmény is újra Ausztriában játszódik. A regény, csakúgy, mint a cím, három részből áll, melyek Jessica különböző életszakaszairól villantanak fel fontos részleteket. Mindegyik fejezet egy olyan eseményre fókuszál, mely meghatározó szerepet játszik Jessica karakterfejlődésében. A szöveg három nagy monológból épül fel, és bár ebben a regényben is felfedezhetőek a klasszikus streeruwitzi ismertetőjegyek, ezen próza főszereplője már egy teljesen másféle generációt képvisel, mint az író nő korábbi női elbeszélői. Ebből kifolyólag Jessica karaktere más funkciót is tölt be ebben a regényben.

Jessica legnagyobb félelme az, hogy nem elég jó a munkájában. Nem a képzettségében vagy újságírói kvalitásaiban kételkedik, hanem sokkal inkább abban, hogy a kinézete nem megfelelő. Jessica a testiséget illetően egy tudatos nő, akinek az esztétikus test nemcsak a privát életben, hanem a munka világában is ugyanolyan fontos. Személyiségének kettőssége a kocogás során mutatkozik meg leginkább. A futás egyrészt kényszer-tevékenység a mindennapjaiban, és valójában nem is akar futni, illetve a testének ekkora figyelmet szentelni. Másrészt azonban a kocogás egyféle terápia is számára, hogy önreflexív módon átgondolhassa döntéseit, és leadhassa a napközben felgyülemlett stresszt. Jessica számára a szexualitás ugyanis egy nagy rejtély. Fogalma sincs, mit kellene kezdenie egy férfival intim helyzetben. Félelme és a szexualitással kapcsolatos félelmei folyamatosan a hűtőszekrényhez vezetik. A folytonos evés kompenzáció életében, mellyel megpróbál egyensúlyt teremteni, amikor sikertelenség vagy veszteség éri. Annak a gondolata, hogy valaki más irányítja őt, nemcsak az ágyban, hanem a való életben is frusztrációt vált ki belőle. A kontrolltól és a másoktól való függésből eredő félelem az, ami életét uralja. Bizonytalansága továbbá abból is fakad, hogy egy köztes térben érzi magát: nem tudja már eldönteni, hogy harmincévesen vajon még a fiatal lányok csoportjához tartozik vagy az érett nőkéhez.

Jessica karakterének részletes bemutatása után a regény második fejezete már az erőszak és hatalom kérdésére fókuszál. Ez egy újabb meghatározó szegmens Jessica életében, ahol a verbális abúzus és a szexuális visszaélés kulcsfontosságú témaként jelenik meg. A különféle elnyomó hatalmi mechanizmusok ebben a fejezetben kerülnek bemutatásra – mégpedig Jessica szemszögéből, aki az áldozat szerepében jelenik meg.

A harmadik és egyben utolsó fejezetben Jessica már egy repülőgépen ül, és Hamburgba tart. Gerhard Hollitzer ellen próbál anyagot gyűjteni, aki akarata ellenére szexuális aktusra

kényszerítette őt. Ha az olvasó összehasonlítja Jessica karakterét az első fejezetben bemutatott énjével, akkor tisztán látható karakterfejlődésének felfelé ívelő iránya: a bizonytalanság és kétely már nem uralja őt, konkrét célokkal és tervekkel készül Gerhard Hollitzer leleplezésére. Bár Jessica alapvetően a patriarchátus ellen tervez fellépni és meg szeretné szüntetni az elnyomást, mindezt önmagáért teszi, nem pedig azért, mert úgy észlelné, hogy ez általános társadalmi probléma más nők életében is. A szuverenitásért való küzdelme hiábavaló, ráadásul – ahogyan az Streeruwitz előző regényeiben is megfigyelhető volt – itt is nyitott marad a történet vége. Az, hogy Jessica végül saját maga érdekében véghez viszi-e tervét vagy megfutamodik, már az olvasó fantáziájára van bízva.

Összességében tehát elmondható, hogy bár Jessica mint karakter ténylegesen nagy fejlődésen ment keresztül, a regény végére továbbra is csak egy olyan antihős maradt, mint amilyen Streeruwitz összes előző női karaktere volt. A különbség azonban abban rejlik, hogy Streeruwitz Jessica különös karakterével és a lezáratlan történetvéggel nem a változás és az önmegvalósítás reményét szerette volna sugallni, hanem a posztfeminizmust explicit módon bírálni és éles kritikával illetni.

Eredmények

Marlene Streeruwitz vitairataiban egyértelműen kijelentette, hogy irodalmának fő célja az, hogy megtalálja azt az autentikus női nyelvet, amelyre sajátjaként tekinthet. Pályájának korai szakaszát így egyrészt az egyéni elbeszélői nyelvezet kialakítása jellemzi, másrészt pedig annak a módszernek a felfedezése, melyen keresztül megszólaltathatja az autentikus női hangot. Ennek a célnak az elérése érdekében a vitairataiban bemutatott női írás technikáját korai prózaműveiben is konzekvensen használja, és regényről regényre finomítja.

Összességében elmondható, hogy Streeruwitz korai irodalmi műveiben megjelenő *női(es)ség* fogalmára három tényező van hatással: a szabadság hiánya, a nyelv hiánya és a patriarchátus okozta félelem, amely leginkább a nők anyai szerepkörében manifesztálódik. A félelem okozta egzisztenciális válság következtében a nők egyetlen elérhető kifejezőeszköze a rosszullét állapota. Fiktív női karakterei önmegvalósítástól és verbális önkifejezéstől való félelme nemcsak saját szellemi egészségüket károsítja, hanem fizikai értelemben is problémákat okoz mindennapjaikban. Ebből kifolyólag az író női korai prózaműveit leginkább a banalitás ábrázolása, a tragikus női sors bemutatása, valamint az ellentmondásos történelmi és politikai témakörök kritikus szemléltetése jellemzi. Prózaművei legfontosabb alappillére azonban kivétel nélkül a jelenkori női élet autentikus ábrázolása maradt. Streeruwitz szerint

ugyanis a nőknek „mindig tovább tart eljutni ahhoz a bizonyos sajátához”², mint a férfiaknak. Ez alatt Streeruwitz elsősorban a nyelvet érti, mely „a szabadság legfőbb megtestesítője.”³ Amennyiben a nő saját nyelvének birtokába jut, úgy lehetősége nyílik egy, a patriarchátus uralmán kívül eső saját tér megteremtésére is. A nőket saját autentikus nyelvük hiánya miatt azonban csak a szótlanság és a hallgatás határozza meg a jelenben.

Fiktív női karaktereiből két fontos következtetést lehet levonni: először is, hogy a nők Streeruwitz prózájában mindig az anyai szerepkörben ellátott feladatuk és funkciójuk alapján kerülnek megítélésre. Ez azt jelenti, hogy prózájában azokra a nőkre, akik tudománnyal vagy művészettel szeretnének foglalkozni, a társadalom kívülállóként tekint. Streeruwitz női karaktereinek csak és kizárólag a gyermeknevelésre szabad fókuszálniuk. Erre az esetre Helene egy egyértelmű példát szolgáltat Streeruwitz *Verführungen. 3. Folge Frauenjahre*. (1996) című regényben. Másrészt ha a női karakterek az anyai szerepkör betöltése mellett a munka világában is érvényesülni szeretnének, akkor semmi esetre sem szabad háziasszonynak tűnniük. A privát és munkahelyi szféra közötti egyensúly megteremtésének nehézségei *Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel*. (2004) című regényének egyik központi témája.

Bár a 20. századi feminista mozgalmaknak köszönhetően a nők helyzete minőségi változásokon ment keresztül, társadalmi szemszögből nézve azonban a nők megítélése és a velük szemben támasztott elvárások minősége nem sokat javult. Vitairataiban fel is teszi Streeruwitz a kérdést, hogy vajon miért ennyire nehéz még mindig a nők helyzetéről és a női élet mibenlétéről diszkussziót folytatni. A nők ugyanis még mindig hátrányos helyzetben vannak amiatt, hogy évszázadokon keresztül elnyomásban kellett élniük, és beszélniük sem volt szabad. Streeruwitz szerint a patriarchátus a nőre még mindig csak anyaként tekint, ezt a szerepkört igyekszik a női princípium legfőbb céljaként prezentálni. Az anyaság ellen a nőnek nincs joga felszólalni, ellenvetéseit verbálisan nem fejezheti ki, fájdalomáról és elvesztett szabadságáról pedig szintén hallgatnia kell.

Ez a gondolatmenet és problémakör került végül részletesen kifejtésre a *Verführungen. 3. Folge Frauenjahre*. című regényében. Főszereplőjének, Helene-nek, nem maradt már más kifejezőeszköze a külvilág és barátai felé, csak a düh és a testi-lelki rosszullet. Bár a regény a női jogok érvényesítése érdekében íródott vitaszöveggként is értelmezhető, Streeruwitz nyugodt és diszkrét hangnemben juttatja kifejezésre érveit a regényben. Helene funkciója a regényben

² Moser, Doris (2007): Interview. Doch. Marlene Streeruwitz antwortet. Fragen stellt Doris Moser. In: Höfler, Günther A./Melzer, Gerhard (Hg.): Marlene Streeruwitz. Wien: Droschl (= Dossier 27), 2008, S. 11–26. Itt: 12. [saját fordítás]

³ Uo., 13. [saját fordítás]

abban áll, hogy a lehető legközelebből mutassa be az olvasónak, milyen élete van, illetve lehet egy nőnek a patriarchális elnyomásban. Karakterével így egyedülálló édesanyák, dolgozó női értelmiségek és tárgyiasított nők is könnyen azonosulhatnak. Helene karaktere felhívja a figyelmet arra, hogy a vele megtörtént esetek bárki mással is megeshetnek, kiszolgáltatott helyzete nem egyedi a nők között. Ebből kifolyólag Streeruwitz nem is mond ítéletet Helene felett művében, hiszen nem ebből a célból íródott a regény. A kritika és az ítélet az olvasótól kell, hogy érkezzen, nekik kell eldönteniük, hogy mit gondolnak Helene élethelyzetéről. *Verführungen*. című prózaművével Streeruwitz így elsősorban az olvasó érzelmi világára szeretett volna hatást gyakorolni, míg *Nachwelt*. című művével már sokkal inkább az objektivitás talaján mozgott tovább.

Bár *Nachwelt. Ein Reisebericht*. (1999) című regénye elsősorban Ausztria ellentmondásokkal teli történelmi és politikai múltjára fókuszál, a mű női főszereplője nem képez kivételt a klasszikus streeruwitzi női elbeszélők soraiban. Margarethe pontosan ugyanolyan bizonytalan és törékeny nőként jelenik meg a műben, mint amilyen Helene is volt legelső regényében. A különbség a két regény között azonban abban rejlik, hogy míg Streeruwitz *Verführungen*. című prózája az egyéni életutakat helyezte előtérbe, hogy szimpátiát ébresszen az olvasóban, úgy *Nachwelt*. című regénye sokkal inkább a háttérbe szorítja és kirakós játékként prezentálja azokat, hogy elbizonytalanítsa az olvasót. Margarethe fő küldetése ugyanis Anna Mahler életrajzának megírása. Ennek érdekében számos karakterrel találkozik a műben, akikkel interjút készít. A regény az olvasói elvárásokkal ellentétben azonban egyetlen karakternek sem építi fel egyértelműen élettörténetét. Mind Anna Mahler, mind az interjúalanyok története megkérdőjeleződik. Az objektív valóság képe a regény végére elmosódik, a kirakós darabok nem állnak össze egyetlen egységes képpé: az interjúalanyok, akik bár jól ismerték Anna Mahlert élete során, valójában mindannyian annyi féleképpen ismerték őt, mint ahányan voltak. *Nachwelt*. azonban ezáltal nemcsak az önéletrajzi műfaj hitelességét kérdőjelezi meg, hanem mindezek mellett Ausztria történelmi és politikai múltját is folyamatosan párhuzamba állítja a felszínen futó fő cselekménnyel. A regényben az objektivitásba vetett kétely így két szinten is megjelenik: a személyes életutak elmesélhetőségének szintjén és a történelmet meghatározó nagy narratívák szintjén is. A regényben domináns szerepet betöltő multiperspektivitás így a dekonstrukció eszközévé válik a műben. A politikai nagyhatalmak megkérdőjelezése, valamint a női életutak objektív elmesélhetőségének problematikája Streeruwitz regényének fő témája: e kérdésköröket az író női konzekvensen párhuzamba állítja az első két vitairatában megfogalmazott kritikus gondolataival.

Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel. (2004) című regényével Streeruwitz már szakít saját írói hagyományával, és egy teljesen új szemszögből és stílussal próbálja bemutatni a banalitást, a női életet. Bár a regény nyelvileg pontosan ugyanolyan komplex, mint amilyen az előző prózáiban is volt, női elbeszélőjének szokatlanul mókás természete, az áldozat-tettes szerepkör dinamikus változása és a szövegen egyértelműen átütő kritikus hangnem Streeruwitz kísérleti fázisának végét hivatott jelezni. Ezzel a regénnyel Streeruwitz pályájának korai szakasza egyértelműen lezárul. A hatalom központi témaként jelenik meg a szövegben, és Streeruwitz ezúttal egyértelműen kimondja, hogy mindaddig, amíg a patriarchátus uralma nem dől meg, a nők csupán tárgyak, kívülállók és az úgynevezett *mások* maradnak a társadalom szemében. Jessica a posztfeminizmus megtestesítője: egy olyan mozgalomé, amely az emancipációt sikertörténetként szeretné prezentálni a külvilág felé. A posztfeminista eszme azonban egyértelmű kudarcot vall a regény végére. Jessica hiába testesít meg egy fiatal, egyedülálló és motivált nőt, még így sem érvényesülhet a patriarchális társadalomban. A patriarchális rendszer hatalma túlságosan is belterjes és szilárd ahhoz, hogy egyedül megküzdhessen vele. A regény konklúziója így egyértelmű: csak a feminizmus képes felvenni a harcot az elnyomó rendszerrel.

Nyilvántartási szám: DEENK/92/2023.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Csorba Anett
Doktori Iskola: Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10057624

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (1)

1. **Csorba, A.:** Zwischen Gegenwart und Vergangenheit, zwischen Realität und Fiktion, zwischen Europa und Amerika. Zum Werk "Nachwelt" von Marlene Streeruwitz.
In: Dialogische Erinnerung. Hrsg.: von Kovács Kálmán, Debreceni Egyetem, Debrecen, 117-128, 2017, (A Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézetének kiadványai = Veröffentlichungen des Instituts für Germanistik an der Universität Debrecen, ISSN 1218-9634) ISBN: 9789633180723

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

2. **Csorba, A.:** Marlene Streeruwitz elméleti értekezései és jelentősége az osztrák női irodalomban.
Publ. Univ. Misk. Sec. Phil. 19, 92-105, 2015. ISSN: 1219-5448.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (5)

3. **Csorba, A.:** Der Kampf einer postfeministischen (Anti-)Heldin. Eine Analyse des Romans Jessica, 30. Roman. Drei Kapitel. von Marlene Streeruwitz.
Ném. Filol. Tanulm. 32, 69-90, 2021. ISSN: 0418-4580.
4. **Csorba, A.:** Eine Welt der (Ohn)Macht: Aspekte des weiblichen Schreibens und des Weiblichseins im Roman "Verführungen. 3. Folge. Frauenjahre." (1996) von Marlene Streeruwitz.
Jahrb. ung. Ger. 2020, 63-79, 2021. ISSN: 1217-0216.
5. **Csorba, A.:** Die feministischen, literarischen und politischen Ansätze von Marlene Streeruwitz.
Werkstatt (Debr.). 15, 63-86, 2020. ISSN: 1585-3667.
6. **Csorba, A.:** Geschichten über ein (un)schuldiges Land: Eine Analyse des Romans *Nachwelt*. Ein Reisebericht. von Marlene Streeruwitz.
Ném. Filol. Tanulm. 31, 133-162, 2019. ISSN: 0418-4580.
7. **Csorba, A.:** Die Übermacht der hegemonialen Stimme: Die Repräsentation der hegemonialen Männlichkeit im Roman "Verführungen. 3. Folge. Frauenjahre." (1996) von Marlene Streeruwitz.
Jahrb. ung. Ger. 2017, 55-72, 2018. ISSN: 1217-0216.

További közlemények

Idegen nyelvű, hazai könyvek (1)

8. Szerk. **Csorba, A.**, Dobis, T., Horváth, A., Müller-Adams, E.: Theorien der Kultur: Ein kulturwissenschaftliches Studienbuch. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 163 p., 2016.
ISBN: 9789633186237

Idegen nyelvű, külföldi könyvek (1)

9. Szerk. **Csorba, A.**, Horváth, A., Pabis, E., Grunda, M., Trippó, S., Gürtler, C.: Grenzgängerinnen: Migrationsgeschichten in der Gegenwartsliteratur. Praesens Verlag, Wien, 152 p., 2018.

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

10. **Csorba, A.**: A Másik hangja: a női írás és test kapcsolata.
Werkstatt (Debr.). 9, 1-11, 2014. ISSN: 1585-3667.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

11. **Csorba, A.**: Joanna Drynda & Marta Wimmer (Hrsg.): Neue Stimmen aus Österreich. 11 Einblicke in die Literatur der Jahrtausendwende.
Werkstatt. 10, 57-61, 2015. ISSN: 1585-3667.
12. **Csorba, A.**: Anthony Visser: Körper und Intertextualität. Strategien des kulturellen Gedächtnisses in der Gegenwartsliteratur.
Werkstatt. 8, 99-101, 2013. ISSN: 1585-3667.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2023.03.31.

